

Yüksek Öğretimi Yeniden Düşünürken Yeni Bir Paradigma Olarak Küreselleşme: Gelecek İçin Göstergeler

Marek Kwiek*

Özet

Küreselleşme yüksek öğretimi düşünmek için yeni bir çerçeve sunmaktadır. Onun sonuçları hem yüksek öğretim kurumları hem de onların fakülteleri için sert ve uzun solukludur. Onun etkisi kısmen yavaş olsa da modern üniversite kurumunun arkasındaki temel iki varsayımı zayıflatmaktadır: *onun ulus-devletten ilham aldığı ve refah devletinin desteğine gereksinim duyduğu* gerçekleri. Küreselleşme aynı zamanda bugün yüksek öğretim konusunda kafa yordüğümüzde artık görmezden gelemeyeceğimiz iki boyutu gündeme getirmektedir: genel anlamda kamu sektörüne güvensizlik ve yeni toplumsal alanlarda şirket kültürüne ve ekonomik rasyonaliteye gittikçe artan bir oranda itimat etme. Eğer küreselleşme süreçleriyle ortaya çıkan değişimler sanıldığı gibi köklü ise onun üniversiteye etkisi gerçekten korkunç olacaktır ve bu, kurumun mahiyetini tanınmayacak bir biçimde değiştirebilir.

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, Yüksek Öğretim, Refah Devleti.

Abstract

Globalization provides a new framework for thinking about higher education. Its implications are severe and long-lasting, both for higher education institutions and for their faculty. Even though its impact is still relatively slow, it undermines the two fundamental assumptions behind the modern institution of the university: *its nation-state inspiration and its welfare-state support*. Globalization adds also two new dimensions which can no longer be ignored in thinking about higher education today: the distrust to the public sector in general and the increasing reliance on corporate culture and economic rationality in new social domains. If changes brought about by globalization processes are as deep as they seem now, its impact on the academy may be tremendous and it may change the nature of the institution beyond recognition.

Key Words

Globalization, Higher Education, Welfare State.

* Prof. Dr., Adam Mickiewicz University Department of Philosophy.

Prof. Dr. MAREK KWIEK
Adam Mickiewicz University
Department of Philosophy
ul. Szamarzewskiego 89c 60-569 Poznan, Poland

Elektronik Posta: kwiekm@main.amu.edu.pl

Yazar Hakkında

Marek Kwiek, felsefe dersleri veriyor, sosyal bilimci, kamusal siyaset uzmanı ve analist. Altı kitabı ve yaklaşık yetmiş makalesi yayınlandı. Şu üniversitelerde misafir öğretim üyesi ya da akademisyen olarak görev aldı: University of Virginia (Charlottesville), University of California (Berkeley), McGill University (Montreal), Free University (Berlin) ve Central European University (Budapest). Soros, Rockefeller, Ford, EU vb. kurumların finanse ettiği birçok uluslararası araştırma projesinde yer aldı; en son Avrupa Komisyonu (2001-2002) ve USAID (2001; 2002) için yüksek öğretim/araştırma politikası konusunda uzmanlık yaptı. *The University, Globalization, Central Europe* dergilerinin editörü, *Between Modernity and the Global Age* ve *Exercises of Philosophy of Culture and Education* (Peter Lang Scientific Publishers, New York/Frankfurt tarafından yayına hazırlanıyor) kitaplarının yazarı.

Yazarın Türk Okuruna Notu

Küreselleşme yüksek öğretim kurumlarımızı (öğretimimizin ve araştırmamızın doğasını, akademik mesleğimizi ve çalışma şartlarını, ders programlarını, yönetim ve mâlî yapısını) tanımamayacak ölçüde hem Türkiye’de hem de Polonya’da istesek de istemesek de değiştiriyor ve değiştirmeye de devam edecektir. Küreselleşme ne Türkiye’de ne de Polonya’da doğmuştur; buna rağmen o, insan olarak ve vatandaş olarak, bilim adamı ve öğrenci olarak bizim hayatımızı etkileyecektir. Küreselleşme güçlerinin içinde hareket ettiği siyasal, kültürel ve ekonomik çerçeveyin halihazır iktidarını göz önünde tuttuğumuzda bize de uğrayacaktır; hem Türkiye’de hem de Polonya’da -ve uzun zaman bizimle kalacaktır- ve belki de bu yüzden onunla baş etmenin en iyi yolu onu en iyi şekilde kullanmaktan geçmektedir: insan ve vatandaş olarak, öğretmen ve öğrenci olarak bizim lehimize kullanmaktan. Küreselleşme bugün artık durdurulamaz kuvvetli bir güçtür, ama buna rağmen onu evcilleştirmek, olgunlaştırmak ve medenileştirmek ve herşeyden önce onu bireylerin ve ulusların lehine kullanmak mümkündür. Bugün takınılacak en kötü tavır teslimiyet, kadercilik ve kötümserliktir. Üniversite ve akademisyenler ileriye bakan, yaratıcı ve değişen şartlara uyum sağlayan kişilerdir ve kurumlardır. Bu, kurumun temel işlevidir ve akademik mesleğin özüdür: bundan önce yüksek öğretimde ve öğretim için, değişen şartlar bu kadar küresel nitelik kazanmamıştı, ama biz akademisyenler de bundan önce bu kadar güçlü ve birbirine bağlı ulus-aşırı bir topluluk hiç olmamıştık. Bu, bizim üniversite fikri olarak değer verdiğimiz şeyi korumak ve onu mümkün olduğunca yeni ortaya çıkmakta olan kurumlara taşımak için gerçekten büyük bir şanstır (bu kurumlar ister sanal olsun, ister kâr-amaçlı şirket isterse de başka amaçlı olsun). Ben *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri* dergisinin editörlerine bana fikirlerimi Türk okuyucularına sunma fırsatı verdikleri için en derin şükranlarımı sunmak isterim: bu fikirler ruh olarak Avrupa merkezli olsa da ümit ederim onlar daha küresel bir anlam taşırlar.

Yüksek Öğretimi Yeniden Düşünürken Yeni Bir Paradigma Olarak Küreselleşme: Gelecek İçin Göstergeler

Marek Kwiek

Küreselleşme yüksek öğretim üzerine düşünmek için yeni bir çerçeve sunuyor. Yüksek öğretim kurumları ve fakülteleri üzerindeki etkileri, derin ve kalıcı. Etkisi halen görece olarak yavaş da olsa küreselleşme, modern üniversite kurumunun ardındaki temel iki varsayımı zayıflatıyor: esin kaynağı olarak ulus-devlet ve refah devleti desteği. Küreselleşme bugün artık yüksek öğretim üzerine düşünürken göz ardı edilemeyecek olan iki de yeni boyut getiriyor: *kamu sektörüne yönelik yaygın bir şüpheyle ortak kültüre olan artan bir güven ve yeni toplumsal alanlardaki ekonomik mantık*. Genelde yüksek öğretim, özelde üniversitenin bugün toplum ve kültürde oynadığı rolün ne olduğu sorusunu iki paralel süreçle ilintilendirmek istiyorum: İlki küresel çağda ulus-devletin sorgulanması ve ikincisi, şimdilerde tanık olduğumuz, OECD ülkelerinin büyük çoğunluğunda refah devletinin tedricî çözülüşü. İlk konu çok daha tarihsel ve felsefi iken ikincisi daha sosyolojik ve kamusal politika yönelimli. Hareket noktası olarak varsayımım şu: modern biçimiyle üniversite bir on dokuzuncu yüzyıl politik icadı olan ulus-devletle yakından bağlantılıydı ve geçen yarım yüzyılda, yavaş yavaş elitler kitleye (ve şimdiki tahminlerle) evrensel yakın katılım modeline geçerken üniversite artan bir biçimde refah devletine bağımlı hale geliyordu. Şimdiki durum ise genel ifadelerle, ilk olarak, refah devleti modelinden aşına olduğumuz devletin topluma karşı genel sorumluluklarının esaslı bir yeniden tanımı ve ikinci olarak, küreselleşme süreçlerinin getirdiği devletin çağdaş siyaset ve ekonomideki rolü üzerine düşünmede büyük bir revizyon (ve böylece ulus-devletin muhtemel sonu).

Çağdaş dünyada tüm bu yeniden yapılanmalardan aynı anda etkilenen pek az kurum vardır, zira pek az kurum iki temel paradigmaya, refah devleti ve ulus-devlet paradigmalarına, aynı anda çok yakından bağımlıdır. Avrupa’da ve bazı değişikliklerle Amerika’da da (Lucas, 1996) gördüğümüz şekliyle modern Alman esinli üniversite elbette bunlardan biridir.

En genel başlangıç noktası tüm dünya ölçeğinde yüksek öğretim için zor zamanların geldiği gerçeğidir. Soğuk Savaşın hemen ardından Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde Komünizm'in çöküşü ve beraberinde serbest pazar ekonomisi ve neo-liberal ekonomik görüşlerin tüm dünyada hızla yayılması, nihayet kamu yüksek öğretim kurumlarının ve özellikle üniversitelerin cihanşümul bir kuşatma altında kalması hiç de tesadüfî değildir. Kamu yüksek öğretiminin halihazır-daki problemleri genelde kamu sektörünün çok daha derin problemleriyle bağlantılıdır. 1990'larda yüksek öğretim kurumlarının finansmanı ve yönetimi tüm dünyada gündemin ana maddesiydi. Yeterince ilginç bir biçimde, düşünülen reform modelleri ve istikametler farklı politik-ekonomik sistem ve farklı yüksek öğretim geleneklerine sahip ülkelerde -teknoloji ve medeniyetteki farklı ilerleme düzeylerinden bahsetmeye dahi gerek yok- benzer biçimlerde ortaya çıktı (Johnstone, 1998; Johnson & Rush, 1995). Ne kadar mâlî refah umarsak umalım -son zamanlardaki sayısız eğitim politikaları raporlarında varılan genel sonuç- eğitim kurumları ve fakülteleri için zor zamanların yolda olduğudur (Hovey, 1999; Finn 2000). Diğer muazzam toplumsal ihtiyaçlar, yüksek öğretimin evrenselleşmesi; saha, çeşitlilik ve sayı bakımından genişlemesi ve yüksek öğretimin de içinde yer aldığı kamu alanına yönelik genelde artan bir hoşnutsuzluk gibi sebeplerden ötürü bütçeler daralıyor, devlet desteği az ve daha da azalması bekleniyor; Philip G. Altbach'ın son zamanlarda akademik fakülteye atıfla ifade ettiği gibi: [*Akademi*] *mesleğimin 'altın çağı'... sona ermiştir* (Altbach, 1997, s. 315). Sonuç olarak tüm dünyada hükümetlerin yöneldiği küresel istikamet, ulus-aşırı örgütlerin sağladığı muazzam entelektüel destekle beraber (örn. OECD, 1998; World Bank, 1994, 1997), herkes için yaşam boyu öğrenim ve daha fazla pazara dönük, mâlî açıdan bağımsız yüksek öğretim kurumlarında evrensele yakın bir katılım oluşturmaktır. Bu istikamet bugünlerde bir hayli açık. Genel olarak söylemek gerekirse kamu yüksek öğretimi harcamaları için mâlî tahminler kötü: birçok yerde halihazırdaki hizmetlerin sadece devam ettirilmesi bile çok zor görünüyor.

Devleti ve Onun Yüksek Öğretimle Bağını Yeniden Düşünmek

Böylece, küreselleşme süreçleri ve vahşi uluslararası rekabet çağdaş dünyada devletin rolü meselesini tekrar dünya gündemine getirmiş oldu: Dünya Bankası yayını *The State in a Changing World*'ün açılış paragrafında belirtildiği gibi:

Tüm dünyada gözler devletin üzerinde. Küresel ekonomideki büyük gelişmeler bükümet hakkındaki temel soruların geri dönmesine yol açtı: devletin rolü ne olmalıdır, ya-

pabildiği ve yapamayacağı şeyler nelerdir ve en iyi nasıl yapılabilir? (World Bank, 1997, s. 1).

Bugün üniversiteyi yeniden düşünmek devleti yeniden düşünmekten bağımsız değildir: Birinci olarak, modern üniversite Alman felsefi kurucuları tarafından ulus-devletin tasarrufuna bırakılmıştır; ikinci olarak ise üniversite geleneksel olarak kamu gelirlerinin geniş çaplı bir tüketicisidir. Ve devleti yeniden düşünmenin iki paralel yönü vardır: günümüzde ulus-devlet ve günümüzde refah devleti. Bu fikirlerin tümü modern üniversite kurumuyla açıkça bağlantılıdır ve bunların temel bir biçimde yeniden formüle edilmeleri üniversiteyi kesinlikle etkileyecektir. Devlet, küresel bağlamda genellikle toplumsal hizmetler ve büyümenin doğrudan sağlayıcısı olmaktan ziyade, artan bir biçimde bir *kolaylaştırıcı, düzenleyici, ortak ve katalizör* olarak görülüyor. Bu ise devletin topluma karşı sorumluluklarının yeniden tanımlanması ve kamu fonlarıyla desteklenen faaliyetlerde daha seçici olması anlamına geliyor. Dünya Bankası yayınında da belirtildiği gibi *Yapılması ve yapılmaması gereken şeyler arasında seçimde bulunmak son derece kritik bir hal almıştır* ve bu bağlamda, bütün dünyada yüksek öğretimin önünde zor zamanlar bulunmaktadır.

OECD'nin *Redefining Tertiary Education* isimli yayını, *tarîhî bir dönüşüm ve kültürel değişimin* yanı sıra, herkes için lise sonrası eğitimi öngören *yeni bir paradigma* ve *temel dönüşümden* bahsediyor. Raporun şu ifadesine tamamen katılıyorum: *Bu bir araştırma, sorgulama ve derin belirsizlik zamanlarında, lise sonrası eğitimin yenilenmesi için gösterilen çaba ve sayısız reformlar çabasıdır... Bu, lise sonrası eğitimin yenilenmesi yönünde atılan adımlar* (OECD, 1998, s. 3, 37, 20, 15). Bugün üniversite sorunu; internet ve bilgi teknolojisinin doğurduğu kültürel ve medeniyet düzeyindeki değişim sorunlarından ve küreselleşme, refah devleti, ulus-devlet vs. sorunlardan bağımsız olmamakla beraber, tek başına çözümlenebilecek bir sorun değildir.

Bu değişimlerin neticesinde, geleneksel olarak devletin sosyal sorumlulukları alanında kabul edilen belli faaliyetler artık bu şekilde görülmeyebilir. Yüksek öğretim bu bağlamda kesinlikle ciddi bir meseledir ve kamu politikası açısından özellikle çok belirgin olan genel bir eğilim, hizmet sağlayıcıları değil de müşterileri, yani yüksek öğretim kurumlarını değil de öğrencileri desteklemek yönünde (OECD terminolojisinde *müşteri perspektifi*); sadece hükümetten değil yüksek öğretim kurumu ve fakültelerinden de bunların *müşterilerine* doğru bir kayma söz konusu olduğudur (Johnstone, 1998).

Şimdilerde, bizâtihi kendisi ateşli tartışmaların konusu olan küreselleşme süreçlerinin belirlediği bir ortamda, bir politik ve kültürel proje olarak ulus-devletin gerilediğini gösteren ciddi belirtiler var (Guéhenno, 1995). Amerika'nın önde gelen politik-iktisatçılarından Dani Rodrik'in yakın bir zamanda belirttiği gibi: *Küresel ekonomide meydana gelen pek çok değişikliğin geri dönülmezliği hakkında durup düşünmeliyiz. ...İşin özü, istense de artık cin lambaya geri sokulamıyor. Daba yaratıcı ve basiretli yanıtlara ihtiyacımız olacak* (Rodrik, 1997, s. 9). Ben bu yanıtlara yüksek öğretim politikasını ilgilendiren meselelerde de ihtiyaç duyacağımızı eklemek isterim.

Sermaye, mallar, teknolojiler, bilgi ve insanlar birkaç yıl önce hayal bile edilemeyecek biçimde sınırları aşmaktadır. Devlet iktidarının kendisi çok daha az bir sıklıkla (ulusal) ruhlara hükmetmek ve artan bir biçimde de sadece yönetim olarak anlaşılmaktadır. Şimdiki durumu sosyologlar *devlet bağımsızlığının bazı unsurlarının diğer kurumlara kısmi kayışı, ulus-aşırı varoluştan küresel sermaye pazarına geçiş* olarak tanımlıyorlar (Sassen, 1996, 1998). Ulus-devletlerin muhtemel gerilemesi küresel boyutta geniş toplumsal, ekonomik ve politik sonuçlar doğuracaktır. Susan Strange, *The Retreat of the State* kitabında, devletin bir başkalaşım geçirdiğini söylüyor: *Bir zamanlar olduğu gibi olağandışı istek ve talepleri olamaz. Geçmişte olduğu gibi bir kez daha sınırlı güç ve kaynakları olan çeşitli otoritelerden yalnızca birisi haline geliyor* (Strange, 1996, s. 73). Martin Albrow daha da ileri giderek şöyle söylüyor: *Toplum ve ulus-devlet birbirinden ayrılmıştır* (Albrow, 1996, s. 164). Nitekim çağımızın teknolojik bakımdan ilerlemiş, geç modern toplumun özgür ülkelerinin toplumsal hayatında, öyle görünüyorki ulusal kimlik artık önemli bir rol oynamıyor. Ve burada bir kez daha hatırlatalım, ulusal kimlik modern üniversitenin Alman formülasyonunun temellerini oluşturmaktadır.

Humboltvari Üniversitenin Ortadan Kalkışı?

İki soru sormak gerekiyor: Şimdilerde yaşadığımız geç moderniteye ve bilgi çağına geçiş, ulus-devletin rolünün gerilemesi, küreselleşme süreçlerinin artan gücü ve refah devletinin çözülüşü üniversitenin toplumsal görevinin radikal biçimde yeniden tanımlanması anlamına mı geliyor? [Kuzey Amerika ve Merkez Avrupa'daki] Üniversite, geçici bir kamusal güven ve kurucu ilkelerini ilgilendiren bir krizden mi geçmektedir yoksa tam manasıyla yeni olan bir küresel düzende üniversitenin bizzat kendi kimliğini ilgilendiren ani bir buhran mı söz konusudur? Küreselleşme ve onun toplumsal pratikleriyle karşı karşıya olduğu için mi üniversitenin *şirketleşme* süreci ve *eğitimden ziyade iş* ile ilgili faaliyetlerde bulunması kaçınılmaz bir vakıdır? (Newson & Buchminder, 1988; Soley, 1998). Azalan genel güvene ve devletin da-

ralan mâlî desteğine cevap (modern üniversitenin felsefi altyapısını bir kez daha yeniden formüle ederek) yeni *fikirlerde* mi yoksa yeni *işletme* mantığında mı aranacaktır? Yeterince şaşırtıcı bir biçimde, bu sorular geniş çaplı toplumsal ve ekonomik değişim dönemlerindeki hem Kuzey Amerika hem de Orta ve Doğu Avrupa için eşit derecede öneme sahip (Kwiek, 2001a, 2001c, 2002, *in press a*). Sonuç olarak, benim görüşüm küresel çağda üniversitelerin dönüşümlerinin önemi, ekonomik düzen, refah devleti ve ulus-devletin şimdilerde yaşadığı değişimden bağımsız bir biçimde tam anlamıyla kavranamayacağı yönündedir.

Modern üniversite Kant ve Fichte'den Schleiermacher ve Wilhelm von Humboldt'a kadar Alman filozoflarının entelektüel çalışmalarının bir ürünüdür (Ferry & Renaut, 1979; Blackwell, 1991; Röhrs, 1995), görece olarak yenidir ulusal arzular ve 19. yüzyılda ulus-devletlerin önemindeki artışla birlikte doğmuştur (Green, 1997). İktidar ve bilgi arasında yapılmış gizli anlaşma, bir taraftan, bilim adamlarına daha önce örneği görülmemiş kurumsal imkânlar sağlarken, diğer taraftan, onları ulusal kültürü desteklemeye ve bir ulusal tebaa-ulus devlet vatandaşları- yaratma sürecine yardımcı olmaya zorladı. Modern bilgi ile modern iktidar arasındaki dayanışma modern üniversite kurumlarının açılmalarını hızlandırdı.

Modernitenin en önemli kurumlarından biri olarak üniversitenin yeri, toplumsal işlevi ve rolü o zamanlar açık bir biçimde belirlenmişti. Fakat şimdi toplumun kendisi de değişim geçirdiği için üniversitenin toplumdaki yerinin tam ne olduğu artık bilinmiyor. Müteveffa Bill Readings'in *tarib-sonrası (post-historical) üniversite* üzerine nefes kesen düşüncelerinde de gözlemediği gibi:

...Üniversitenin bir kurum olarak daha geniş toplumsal rolü anlaşılmayı beklemektedir. Bundan sonra ne üniversitenin toplum içindeki yeri ne de böyle bir toplumun kesin doğası o kadar açık değil (Readings, 1996, s. 2).

Üniversite kurumunun gelecekte kültür içinde işgal edeceği yer hakkındaki belirsizlik bugün ekonomi ve politikada meydana gelen yapısal değişimlerle beraber büyüyor. Öyle görünüyor ki küreselleşmenin belirlediği bir ortamda, bir politik ve kültürel proje olarak ulus-devlet geriliyor. Şöyle bir ifadeyi çekinmeden kullanabiliriz: küreselleşme çağında ulusal kimlik artık en önemli toplumsal yapıstırıcı olma işlevini yitiriyor; böylece onun üretimi, işlenmesi ve geliştirilmesi -yani Alman entelektüel kurucuları tarafından algılandığı şekliyle modern üniversite projesinin ardındaki idealler- hayati bir toplumsal görev olma niteliğini kaybetmektedir (Kwiek 2000a).

Geleneksel modern biçimiyle üniversite artık ulus-devletin bir ortağı değil; bu sebeple, modernitenin bir toplumsal, politik ve kültürel proje olarak gerilemesi ile beraber küresel sermaye dağılımında ulus-devletin politik ve ekonomik rolü de azalmaktadır. Ve devletin azalan rolü onun modern ideolojik kolu olan üniversitenin azalan rolü ile başabaş gitmektedir. Bu dönüşümleri ekonomi ve politikada kolaylıkla görebiliyorken iktidar -bilgi ilişkisinin diğer kutbunda- bilgide meydana gelen değişimleri görmek biraz daha zor olmaktadır. İktidar ve karakteri değişmekte; neticede, zorunlu olarak bilgi ve karakteri de değişmektedir.

On dokuzuncu yüzyıl Alman düşünürleri tarafından icat edilen ve dünyaya önerilen üniversitenin, yani modern üniversitenin, kültürel ve tarihsel olarak belirlenmiş bir meyve olduğu konusundaki farkındalık giderek yaygınlaşıyor. Hiçbir şey onun biçimini, görevlerini, işlevlerini, ondan beklenenleri ve içinde şekillendiği kültürün ve toplumun ona yüklediği talepleri önceden belirleyemez. Modern formuyla üniversite, modernitenin bir çocuğudur, onunla birlikte büyür ve politik, ekonomik ve toplumsal değişime başka herhangi bir (modern) kurum kadar duyarlıdır (Kwiek, 2000b). Ya da Peter Scott'ın yakın zamanda belirttiği gibi: *Küreselleşme belki de uzun tarihi boyunca üniversitenin karşılaştığı en temel meydan okuma... hatta bizim yüzyılımızda totaliterciliğin yönelttiği meydan okumadan bile daha ciddi* (Scott, 1999, s. 35).

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği yeni kültürel, toplumsal, politik ve ekonomik ortam şu an kesinlikle vâkıf olmadığımız tamamen yeni bir dil gerektirecek gibi görünüyor. Biz hâlâ yeni dünyanın fenomenlerini (bazı yorumcuların tercih ettiği gibi *yeni küresel düzen* ya da *yeni küresel düzensizlik*) açıklamak üzere eski ölçüler ve sözlükler kullanıyoruz. Genel olarak söylemek gerekirse çok geniş birtakım toplumsal ve politik pratikler olarak küreselleşmenin toplumsal dünyamızı yepyeni bir nitelik ile tanıştırdığı yönünde ortak bir kanaat hasıl olduğu görülüyor: Martin Albrow'un (1996, s.1) söylediği gibi *bir geçmişten kopuş bizi zamanımızın kamu bilincini sarmalıyor* ve Ulrich Beck, *What is Globalization?* isimli kitabında *ilk (ulusal) moderniteden ikinci (küresel) moderniteye geçişi sosyolojik terimlerle temel bir dönüşüm, bir paradigma kayması, küreselliğin bilinmeyen dünyasına seyahat* olarak açıklıyor (Beck, 2000, s. 125). Şunu söylersek kesinlikle haklı çıkarız: şu anda şahitlik ettiğimiz şey, *bildiğimiz haliyle dünyanın sonudur* (Waters, 1995, s. 158). Açıkçası, küresel çağda üniversitelerin geçirdiği değişimin önemi, dünya ekonomik düzeni ve ulus-devletin şimdilerde yaşadığı değişimin bağlamı dışında tam anlamıyla anlaşılabilir (ki bu bağlam, daha felsefi bir zemine dönecek olursak modernitenin çöküşü ile paraleldir).

Üniversite kurumunun kültür içinde gelecekte işgal edeceği yer hakkındaki belirsizlik bugün ekonomi ve politikada meydana gelen yapısal değişimlerle beraber büyüyor: Sıklıkla görülen bir durum küçük ulus-devletlerin artık büyük sermayenin eşit ortakları olmadığıdır (Holton, 1998; Barnett & Cavanagh, 1997; Friedman, 1999). Bir politik ve kültürel proje olarak ulus-devlet -fakat maalesef belli milliyetçi eğilimler hariç- bizzat kendisi siyasal bilimlerde ateşli tartışmalara konu olan küreselleşmenin belirlediği ortamda geriliyor gibi görünüyor (Bu süreçler Avrupa Birliği ve ona dahil olan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Amerika kıtası ülkelerinde de açıkça görülür). Ulrich Beck şunu iddia ediyor ve bu konuda onunla tamamen hemfikirim: Küreselleşmenin değişmez bir özelliği modernitenin merkezî önermesini alt üst etmesidir -ki bu önerme, *ulus-devletlerin içine kapalı alanlarında ve onların ulusal toplumlarında yaşadığımız ve hareket ettiğimiz fikridir* (Beck, 2000, s. 20). *Küreselleşme, bir zaman/mekân sıkıştırmasıdır* (Bauman), *mesafenin aşılmasıdır* (Beck); insanların, malların ve bilginin özgürce seyahat etmesine imkân verdiği için *la fin de la geographiedir* (coğrafyanın sonudur) (Paul Virilio).

Üniversite-Ulus İlişkinin Kırılması

Şunu söyleyebiliriz: Küreselleşme çağında ulusal kimlik artık en önemli toplumsal yapıştırıcı olma işlevini yitiriyor; böylece üretimi, işlenmesi ve geliştirilmesi -yani modern üniversite projesinin ardındaki idealler- hayatî bir toplumsal görev olma niteliğini kaybediyor. Ulus-devletin kurumsal kolu olarak üniversitenin geleneksel modern toplumsal misyonu kültür hayatımızda iki yüzyıllık bir tahakkümünün ardından beklenmedik bir biçimde sorgulanmaya başladı. Bildiğimiz haliyle üniversite -modern üniversite (Rothblatt, 1997; Rothblatt & Wittrock, 1993)- şu anda zayıf ve zor bir pozisyonda: Üniversiteyi -ulus-devletle ortaklaşa- kültürün tam merkezine yerleştiren büyük kültürel modernite projesi uzatmaları oynamaktadır. İki yüz yıl sonra -sadece iki yüzyıl!- üniversitenin şimdiki *raison d'etre*'ini (varlık sebebini) hangi büyük düzenleyici fikre (eğer böyle bir şey var ise) dayandırdığı artık bilinmiyor. Bil Readings'in de işaret ettiği gibi Kant'ın *The Conflict of Faculties* adlı çalışmasında söz konusu düzenleyici fikir Aydınlanma aklı idi; ardından, Schleiermacher ve Humboldt'ta bu fikir ulus-devlete bağımlı olarak kendini geliştiren bir *Bildung*, faal anlamıyla kültüdü (Richardson, 1984). Şu halde, bugün, Alain Renaut'nun söylediği gibi Berlin'i unutmamız mı? (*oublier Berlin*) (Renaut, 1995, s. 138; Allègre, 1993).

Üniversite, öyle görünüyor ki artık Aydınlanma ve Aydınlanma sonrası Avrupa'nın ulus-devleti ile yakından bağlantılı bir kültürel ku-

rum olarak modern rolünü sürdürmeye muktedir değildir. Özellikle kendisi de bir dönüşüm geçiren ve anlaşmanın ortağı ve diğer tarafı olan devletin bizzat kendisinin, geçmişini yani üniversiteye karşı modern sorumluluklarını göz ardı ettiği düşünüldüğünde günümüz küreselleşen dünyasında üniversitenin *raison d'être*'i anlamında ulusal kültüre yapılan atıflar daha az ikna edici olmaktadır.

Akademik dünya, sert ulusal/uluslararası rekabet döneminde (hem doğa bilimleri hem de beşerî bilimlerde) üniversitelerin belki de asla Soğuk Savaş dönemindeki finansmanı seviyesine dönülemeyeceğinin çok iyi farkındadır (Hovey, 1999). Öğretim ve araştırma muayyen ulusal geleneklerin tecrit edilmesinden çok birleştirilmesini amaçladığına göre örneğin Birleşik Avrupa, dar anlamda ulusal üniversitelere ihtiyaç hissetmeyecek gibi görünüyor. Akla veya kültüre yapılan atıflar toplumda artık ikna edici değil. Bu fikirler artık politik (ve ekonomik) olarak ses getirmiyor; zira politika ve ekonominin küresel konfigürasyonu değişti. Yeni küresel konfigürasyon içinde ekonomi artan bir biçimde politikaya daha az bağımlı hale geliyor. Dani Rodrik'in tezi üzerinde bir kez daha düşünmeye değer: *Önümüzdeki yıllarda dünya ekonomisi için en ciddi meydan okuma küreselleşmeyi iç toplumsal ve politik istikrar ile uyumlu hale getirme noktasında olacaktır- ... (ve bunu da) uluslararası ekonomik entegrasyonun iç toplumsal dezentegrasyona yol açmamasını sağlayarak yapacaktır* (Rodrik, 1997). Devletin iktidarı artan bir biçimde sadece yönetim olarak algılanırken daha az sıklıkla ulusal duygulara hükmetmek olarak anlaşılmaktadır (Bauman, 1998; Albrow, 1996).

Şirket-Üniversiteye Doğru

Alman filozofları tarafından bulunmuş ve üniversitenin işleyişinin ardındaki düzenleyici fikir olarak tüm dünyada kabul edilmiş olan *kültür* (ve özellikle, fakat yalnızca, *ulusal* kültür değil) fikri (örn. Schelling, 1963; Schleiermacher, 1994; Kant, 1970, 1979; Humboldt, 1979) üniversite kurumunun işleyişini sağlamada etkinliğini yitirdiği için yeni fikirler aranmak zorundadır. Ancak öyle görünüyor ki toplumsal göndermeden yoksun olmayan böyle büyük fikirleri şu anda elimizin altındaki fikirler bütünü içinde bulmak imkânsız değilse de zordur. Aynı zamanda tüketiciliğin acımasız mantığı bize en iyi Amerikan üniversitelerinin memnuniyetle karşıladığı bir fikri sunuyor: Arkasında en yararlı, en çok satan, en çabuk ulaşılan bilgi (veya sadece diploma) ideallerinin bulunduğu *eğitimde mükemmellik* fikri. Bu olguyla ilişkili olarak sayısız yorumcunun yazdığı gibi işte tam da burada bir kurum olarak üniversite, bürokratik yolla yönetilen, müşteri merkezli bir şirket haline gelmektedir (Readings, 1996). Bir öneriyi alıntılanmak gerekirse: *Yüksek öğretimin yapması gereken tek şey, öyle görü-*

nüyor ki diğer işler gibi mal ve hizmetlerini pazarda satmaktadır... (Leslie & Fretwell, 1996, s. 31).

Bu açıdan üniversitenin tasviri için hayati sözcükler şunlardır: Yönetimsel, şirket, müteşebbisâne; ayrıca, şirketleşme, pazarlama ve akademik kapitalizm.

Sorulacak sorular şu şekilde formüle edilebilir: *Kültür, devlet ve ulus* yönelimli modern misyonundan yoksun bir üniversitenin geleceği nedir? Üniversite, gerçekten hep daha iyi yönetilme arzusuyla hareket eden bir şirket modeline, satmak istedikleri eğitim hizmetlerine müşteri arayan diğer benzer bağımsız bürokratik yapılarla pazarda mücadele eden bir bürokratik yapıya doğru kaymak, yani Ian McNay'in süreci tarif ettiği gibi *kolej tipi akademiden müteşebbis bir şirkete* kaymak (McNay, 1995) zorunda mı? Toplumsal anlamda, (muhtemel) salt müşteri üniversitesi neye benzeyecektir?

Ya da, *Universities and Globalization* isimli harika çalışmada (Currie & Newson, 1998) açıkça ortaya konulduğu gibi, sorular şöyle olabilir: Üniversite uygulamalarını doğrudan iş dünyasından alma tehlikesiyle mi karşı karşıyayız? Bu şartlar altında üniversite topluma yönelik eleştirel yargılarını devam ettirebilecek mi? Bilim adamları müteşebbisler (*akademik kapitalistler*) haline mi gelecek? Kültürümüzde akademik faaliyet hâlâ benzersiz mi? Küreselleşme (Foucault'nun anladığı anlamda) bir *hakikat rejimi* mi, yani yüksek öğretim üzerindeki etkisi devrim niteliğinde olacak yeni bir fundamentalizm mi? Son olarak, yüksek öğretim sadece bir özel mülk mü yoksa kamu malı mı? Aynı zamanda, daha az kültürel ve felsefi ve daha fazla ekonomik ve politik bir bağlam şu şekilde tarif edilebilir: *Çoğu Batı demokrasileri bugün re-fab devleti kurumlarının reform sancılarını yaşıyor. Modern üniversite, kamu kaynaklarının önemli bir talibi olarak, bunun bir parçasıdır. ...tüm ülkelerde hissedilen ezici etki, özellikle ekonominin artan uluslararasılaşması karşısında, devletin artık artan talepleri karşılamaya güç yetiremediğidir* (Melody, 1997, s. 76).

Tamamen neoliberal ekonomi mantığının belirlediği çerçevede faaliyet göstermeye razı olan üniversite geçen zamanla birlikte sadece bir şirket haline gelecektir ve bir *eğitim şirketi* olduğu gerçeği ona teselli sağlamayacaktır. Bu da modern bir kurum olarak üniversitenin sonu olacaktır. Sonuç olarak *bir kurum olarak yüksek öğretim ve emek gücü olarak onun fakültesi bu yüzyılda eşi görülmemiş bir değişimle karşı karşıyadır* diyen Slaughter ve Leslie'ye tamamen katılmak zorundayım (Slaughter & Leslie, 1997, s. 1). Bu kesinlikle üniversitenin kendisinin sonu anlamına gelmiyor: Bu, sadece üniversiteyi belli bir şekilde algılamının, yani

iki yüzyılı aşkın bir zamandır aşına olduğumuz bir algılamamızın sonu anlamına geliyor. Devlet -ve ulus yönelimi- olmayan (yani ideolojiden arınmış) üniversite, öyle görünüyor ki kültür içinde kendisine yeni bir yer bulmak üzere dış durumlar tarafından zorlanacaktır; zira eğer böyle bir yer bulmazsa hızlı, ucuz, etkili -tercihen çok hızlı, çok ucuz, çok etkili- bir şekilde uzmanlar yetiştiren bir eğitim şirketine dönüşecektir.

Yeni Kuvvetlere Karşı Eski Kuvvetler

Burada varsaydığım hipotez şudur: Değişimin ardındaki güçlerin küresel nitelikte oluşu sebebiyle, yüksek öğretimdeki değişim dünyanın her yerinde, hem gelişmekte olan ülkelerde hem de zengin OECD ülkelerinde, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde, kaçınılmaz görünmektedir. Değişimi sağlayan güçler, birbirlerine benzer olmalarına rağmen, halihazırdaki etkileri ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye farklılaşmaktadır. Yüksek öğretimin değişimini sağlayan başlıca güçler eski olanlar (şeffaflık ve sorumluluğun temini için idarî ve kamusal baskı, maliyet, etkinlik, verimlilik, kalite güvencesi vs. üzerinde yoğunlaşma) ve yeni olanlar (yeni yüksek öğretim sağlayıcıları, hızlı teknolojik ilerleme ve küresel çağda yenilenebilir becerilere yönelik değişen sosyal talepler) şeklinde ele alınabilir. Eski kuvvetler sadece politikaların değişimini gerektirirken yeni kuvvetler politika üretiminin yanı sıra politika bilgisinde de yeni düşünüş tarzlarına ihtiyaç duyabilir. Amerika dışındaki bir durumda, yüksek öğretimdeki değişimi sağlayan yeni kuvvetler, şunları da içermek durumundadır: (internet ve elektronik iletişim çağında İngilizcenin hâkimiyeti de dahil olmak üzere) yüksek öğretimde araştırma ve öğretimin uluslararası hale gelmesi; küreselleşmenin diğer önemli veçhelerinin yanı sıra, refah devletinin hizmetlerine, küresel ekonomik ve kültürel bir ortamda ulus-devletin rolünün azalmasına ve gittikçe daha rekabetçi ve pazar odaklı hale gelen küresel bir çevrede akademik dünyayı bugün istila etmekte olan şirket kültürü/ticarî tutuma yeni ve eleştirel bir gözle eğilme olarak görülmesi.

Halihazırdaki araştırmalarda yeterince ele alındığı için, eski kuvvetlerin yüksek öğretimde sebep olduğu değişimlerle ilgili burada fikir beyan etmeyeceğim (yüksek öğretim reformu hakkındaki yayınların büyük bir çoğunluğu geleneksel olarak önemli sayılan bu konuları ele almaktadır). Benim burada ilgilendiğim esas konu, araştırma analizleri için daha geniş bir bağlam gerektiren ve esasta çok yeni olan yüksek öğretim sistemlerindeki dönüşümü sürükleyen kuvvetlerdir. İngilizce konuşan ülkelerdeki politika ve araştırmalarla kıyaslandığında, özellikle Orta ve Doğu Avrupa'yı da içeren Kıta Avrupa'sı'nda, yük-

sek öğretim politikalarında ve araştırmalarında göz ardı edildiği izlenimini verdiğinden, küreselleşmenin etkileri benim için öncelikli öneme sahiptir (Jones, Ewell & McGuinness, 1999). Ve bu etkiler, kanımca, akademik teşebbüsün doğasını bugün için gerçekleşmesi inanılmaz gibi gözükken ölçülerde değiştirme durumundadır. Yüksek öğretimin değişimini sağlayan küresel etkilerin gücünü ortaya koymak için; öncelikle ulus-devlet ve refah devleti hakkındaki düşüncelerde küreselleşmenin getirdiği dönüşümlerin politik, ekonomik ve toplumsal bağlamlarını göstermek önemlidir (Kwiek, 2000a, 2001b).

Amerika ortamında, yeni değişim kuvvetleri yeni sağlayıcılar, yeni teknoloji ve yeni toplum anlamına gelmekte ve yüksek eğitim dönüşümlerinin dayandığı küreselleşmenin bütünü, orada zaten var kabul edildiğinden ihmal edilebilir (Newman, 1999b); ancak Orta ve Doğu Avrupa bağlamında, yukarıda bahsedilen yeni etkiler, burada kısaca küreselleşme ve uluslararasılaşma olarak adlandırılan daha temel kuvvetlerle desteklenmelidir (Sadlak, 1998). Amerika şartlarında; güçlü ulus-aşırı oyuncular tarafından belirlenen ulus-devletin ekonomik alandaki gerileyişi, neoliberal çizgide hareket eden refah devleti ilkelerinin yeniden biçimlendirilmesi ve geleneksel kamu hizmetleri hakkında şirket-mantıklı düşünüş 1990'ların Amerikan toplumsal ve ekonomik dönüşümlerinin doğal bir parçası olarak ortaya çıkmıştır.

Dolayısıyla, yüksek eğitim reformlarının gerçekleşeceği ortamı tartışırken sadece halen faal olan eski kuvvetleri (ve onlardan kaynaklanan niceliksel değişimleri) ortaya koymak yeterli değildir. Yeni kuvvetler (ve onlardan kaynaklanan niteliksel değişimler) çok daha önemli gözükmektedir. Eski kuvvetler; geride bıraktığımız on yıllarda, Batının müreffeh ülkelerinde yüksek eğitim kurumlarının düzenli bir biçimde büyüyerek neredeyse herkese yüksek eğitim imkânı sunacak kadar genişlemesi neticesinde doğmuşlardır. Aksine yeni kuvvetler; muhtemelen yüksek eğitimde daha önce hiç görülmemiş ölçekte ve nitelikte bir devrimi beraberinde getirerek etrafımızda oluşan yeni politik, ekonomik ve toplumsal dünyadan (post-modern, postendüstriyel, küresel, Soğuk Savaş sonrası, ulusal sonrası vs.) kaynaklanmaktadır. Her iki kuvvet de oldukça önemli olmasına rağmen yeni kuvvetler Orta ve Doğu Avrupa'da yüksek eğitim politikasına dair yazılarda göz ardı edilmektedir (Kwiek, *in press b*). *Academic Capitalism. Politics, Policies, and the Entrepreneurial University* kitabının yazarları Sheila Slaughter ve Larry L. Leslie'ye şu ifadelerinde tamamen katılıyorum: *Şu anda meydana gelen değişimler, on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde akademik iş kolunda meydana gelen değişimler kadar büyüktür. ... Yirminci yüzyılın sonlarında politik ekonominin küreselleşmesi, geçtiğimiz yüzyılda*

gelişen üniversite mesleğinin çalışma kalıplarını istikrarsızlaştırmaktadır (Slaughter & Leslie, 1997, s. 1). Yüksek öğretim araştırmamızda karşı karşıya olduğumuz şey, her ne kadar yeni nicelikle kaynaşmış olsa da şüphesiz yeni niteliktir.

Küresel olarak, yüksek öğretimle ilgili tasavvurda bir devrimin eşliğindeyiz. Yüksek öğretimin yeni toplumsal ihtiyaçlara uyum sağlaması, etrafındaki dünyaya karşı daha duyarlı olması, daha çok pazar, performans- ve öğrenci-eğilimli olması, daha çok uygun maliyetli olması, hisse sahiplerine karşı daha çok sorumlu olması ve diğer (hizmet sağlayıcılarla daha rekabetçi olması istenmektedir (Newman, 2001). Bütün dünyada, geleneksel yüksek öğretim kurumlarına, aynı işi daha iyi, daha ucuz ve hiç bir kamu kaynağı kullanmadan yaptığını iddia eden eğitim ve araştırma kurumları tarafından meydan okunmakta –ve hatta saldırılmaktadır. Uygun bir biçimde sunulmuş yeni becerilere olan yüksek toplumsal talebi karşılayan bu yeni sağlayıcılar şunları kapsamaktadır: Kâr amaçlı eğitim firmaları, kâr amacı gütmeyen geleneksel üniversitelerin kâr amaçlı uzantıları, sanal kurumlar, imtiyaz sahibi kurumlar, şirket üniversiteleri vs. (ve bunların yeni teknolojileri etkin kullanımları). Yüksek öğretimin geleneksel temel yapısı Batı’da ve özellikle Amerika’daki bu görülmemiş ve gittikçe büyüyen işgücü ihtiyacıyla baş edemeyecek gibi görünüyor.

Küresel Ortam

Burada farz ettiğim diğer bir hipotez de şudur: Yüksek öğretimle ilgili kamu politikası halihazırda dünya çapındaki dönüşümlerin küresel bağlamının özellikle farkında olmalıdır. Günümüzde yalnızca reforme edilmiş kurumların gerekliliğinin anlaşılması yeterli değildir; önemli olan onların neden değişmesi gerektiğinin ve devletin, sağladığı kamu hizmetlerinin ve yüksek öğretimin şimdiki büyük hikayesinin nerede başladığının ve nerede değişime uğradığının anlaşılmasıdır. Bu makalenin bir mesajı da küresel çağda devlet ve vatandaşlık dönüşümlerini de içeren toplumsal alandaki değişimleri anlamadan yüksek öğretimde günümüzde yaşanan dönüşümlerin anlaşılmasının mümkün olamayacağıdır. Ve yeni dünyanın en göze batan özelliklerinden biri gittikçe artan küresel niteliği olduğuna göre, ne yüksek öğretimin politika üreticileri ne de siyaset bilimciler küreselleşmenin toplumsal, ekonomik, politik ve kültürel alandaki muazzam etkilerini göz ardı edebilirler.

Bir İngiliz sosyolog olan John Urry’nin genel ifadelerle belirttiği gibi, küreselleşmenin yüksek öğretim kurumlarında başlıca iki önemli etkisi vardır: *‘kamuya’ ait ve onun finanse ettiği kurumlar olduklarını söyleyerek*

üniversitelerin kendi pozisyonlarını savunma çabaları çoğunlukla dinlenmeyecektir ve gittikçe daha orantısız özelleştirme söz konusu olacaktır ve pek çok diğer endüstri ve meslek kolunda yaşandığı gibi, yüksek öğretimde de gittikçe artan bir düzenlemeye gidilecektir (Urry, 1998, s. 6). Küreselleşme teori ve pratiklerinin ortaya çıkardığı yeni toplumsal ve politik ortamda, küresel ölçekte yüksek öğretime yönelik yeni değerlendirmeleri teşvik etmekle fazlasıyla ilgilenen ulus-aşırı organizasyonlar arasında sadece Dünya Bankası, OECD ve IMF (OECD 1998; World Bank, 1994, 1997) yer almıyor; ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) de yakın zamanlardan itibaren, WTO protokollerinde yer alan bir takım karmaşık kurallar dahilinde, yüksek öğretimin sınırsız biçimde ithal ve ihracı ile ilgilenmektedir. Bu konu, uzun vadede, özellikle fakir ve gelişmekte olan ülkeler için hayati bir öneme sahiptir.

Günümüzde yüksek öğretim kurumlarının yeniden düşünülmesi ihtiyacına katkıda bulunan başlıca faktörler, küresel çağın gelmiş olmasıyla ve küreselleşme baskılarıyla ilintilidir. Yüksek öğretim kurumlarının da kısa zamanda küreselleşme ile ilgili süreçlerden etkilenmesi muhtemeldir. Dünya çapında yüksek öğretim, artık ne açıktan açığa politik söylemlerde, ne kamunun algılayışında, ne de pratik ihtiyaçlar açısından kamu sektörünün kendine özgü bir parçası olarak kalacaktır. Orta ve Doğu Avrupa'da yüksek öğretim, hem 1989 sonrası yerel dönüşümler hem de daha derin ve uzun soluklu küresel dönüşümler sebebiyle, şimdi iki kat daha fazla etkilenmektedir (Kwiek & Finikov, 2001). Bu iki analiz düzeyinden herhangi birini ihmal etmek, buralardaki yüksek öğretim sistemlerinde girilen başarısız reform girişimleriyle geçen bir on yılın (Tomusk'un sarif ifadesiyle: *kaybedilmiş on yıl*; bkz. Tomusk, 2000, s. 278) yanlış anlaşılmasına sebep olacaktır. Gelecek on yılda, kamu yüksek öğretiminin gittikçe araştırmadan ziyade öğretim, akademisyenlerin ihtiyaçlarından ziyade öğrencilerin ihtiyaçları üzerinde odaklanması beklenmektedir. *Yüksek öğretimin toplumdaki isteği nedir?* sorusundan tersi bir soruya, *Toplumun yüksek öğretimden istediği nedir?* açık bir geçiş yaşanacaktır (Newman, 1999a). Bu durum yüksek öğretimi toplum karşısında yeni bir pozisyona yerleştirmektedir. Küreselleşmiş ve küreselleşmekte olan dünya ile ilgili temel varsayım, ekonominin politika ve kültüre ve özel sektörün kamu sektörüne üstünlüğünü ileri sürmektedir; bu da dolayısıyla, Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde kamu sektörünün ve devlet tarafından sağlanan kamu hizmetleri alanının dramatik bir biçimde küçülmesi beklentisini doğurmaktadır.

Bunu müteakip, kamu hizmetlerinin sağlanmasını da içeren kamu maliyesi, (genellikle ekonomik anlamda) küreselleşme baskıları ve

dünya çapında refah devletinin yeniden biçimlendirilmesi neticesinde -kamu sektöründe yaratacağı dikkate değer sonuçlarıyla beraber- gittikçe artan bir inceleme altında tutulacaktır. Beklenen, genelde yüksek öğretimin, özeldense üniversitenin özgünlüğüne dair fikirlerin -iki yüzyıl önce Almanya’da Kant, Humboldt, Schleiermacher ve diğerleri tarafından icat edilen modern üniversitenin açmış olduğu faslı kapayarak- en sonunda reddedilecek olmasıdır (Ferry & Renaut, 1979).

Böylece, yüksek öğretimin yeniden icadı, akademinin kendi kavram-sallaştırmaları ve faaliyetleri eşliğinde yürütülmelidir. Aksi takdirde kaçınılmaz -ve gerekli- olan değişimler dışarıdan her hâlükârda kabul ettirilecektir. Ve tam da burası eleştirel düşüncenin ihtiyaç duyulduğu yerdir. Dünya, günümüzde kökten bir biçimde değişmektedir ve yüksek eğitim kurumlarının bu değişimin sonuçlarından muaf tutulacağına dair hiçbir belirti olmadığı gibi, çok muhtemeldir ki onlar da kökten değişmektedirler. Günümüzde, küreselleşmenin toplumsal, politik ve ekonomik sonuçlarını yeniden düşünmek sosyal bilimler için çok önemli bir görevdir. Ulus-devletin gerilemesi -sadece güç alanının bir kısmını yeni ulus-aşırı politik ve ekonomik oyunculara veriyormuş gibi gözükse de- sonuç olarak demokrasi, vatandaşlık, özgürlük ve politika gibi temel bir takım kavramların yeniden tanımlanmasına yol açacak olan vahşi küreselleşme süreçleriyle sıkı sıkıya bağlıdır (Friedman, 1999; Spybey, 1996). Bu, ayrıca, üniversitenin toplumsal rolünün yeniden tanımlanmasına da yol açabilir. Küresel pazar, küresel ekonominin ortaya çıkışı ve refah devletinin çözülüşü diye de adlandırılan devletin geriye çekilmesi ile oluşan bu durumda, devlet ve üniversitenin küresel çağdaki yeni ilişkileri üzerinde sürekli bir düşünme faaliyeti gereklidir (Strange, 1996; World Bank, 1997).

Günümüzde yüksek eğitimi etkileyen nedir? Söylediklerimizi takiben, yüksek öğretimin dönüşümüne katkıda bulunan başlıca küresel etkenler özetle *küreselleşme* diye adlandırılabilir. Bunlar üç ayrı kategori altında toparlanabilir: *Birinci olarak*, ulus-devletin halihazırdaki toplumsal ve ekonomik gelişimdeki can alıcı rolünün, yüksek eğitimi ulusal bilince katkıda bulunan ulusal bir servet olarak algılayan görüşüyle birlikte çöküşü; *ikinci olarak*, devlet tarafından finanse edilecek kamu sektörü faaliyetlerine dair yeni bir bakışı da içeren, refah devletinin işlevlerinin yeniden belirlenmesi; *üçüncü olarak* da dünya çapında, kamu sektörünün tamamının ekonomik rasyonalite şirket kültürü tarafından işgal edilmesi. Ne yüksek eğitim artık özgün bir kamu sektörü olarak görülmektedir, ne de yüksek eğitim reformu konusunda yaşanan problemler Orta ve Doğu Avrupa’ya özgüdür.

Bunlar küresel problemler olup daha önce yüksek öğretimle hiç ilgilendirilmediği kadar, bunlara küresel örgütler (WB, IMF, OECD ve ayrıca yakın zamandan beri WTO) tarafından küresel çözümler aranmaktadır. Bunların yanı sıra, aşağıdaki diğer etkenler de yüksek öğretim için yeni bir durum oluşturmaktadır: yeni teknolojiler, yeni öğrenci biçimi (gittikçe çeşitlenen yaş grupları, geri dönen ve çalışan öğrenciler, yaşamboyu öğrenme ideali), yeni yüksek öğretim sağlayıcıları: kâr amaçlı şirket üniversiteleri, sanal üniversiteler, karma (geleceksel/sanal) sağlayıcılar, yeni -gittikçe küreselleşen- öğrencilerin beklentileri, gittikçe artan rekabetçi, pazar-odaklı, başarı hırsıyla dolu toplumsal çevre ve diğerleri (Newman, 2000).

Yüksek öğretimin artık kamu sektörünün benzersiz bir parçası olmadığı fikrinden hareketle kamu yüksek öğretim kurumlarının rakiplerinin kimler olduğunu sormalıyız. Rakipler iki çeşit: Birincisi, yüksek öğretim alanına sonradan gelenlerdir; ikincisi, bugün devlet tarafından sunulan kamu hizmetleri ve kamu kurumlarıdır. Eğitim hizmeti veren diğerleri, örneğin özel ulusal kurumlar, özel yabancı kurumlar, ulusal ve yabancı ortaklı sertifika merkezleri, ulusal ve yabancı sanal eğitim sağlayıcılar ve karma eğitim hizmeti verenlerdir. Büyük bir olasılıkla, artan bir biçimde pazar merkezli toplumsal çevrede müstakbel öğrenciler (ve aileleri) de artan bir biçimde pazar merkezli düşüneceklerdir. Bu olgu sosyolojik araştırmayla doğrulanmıştır. Yeniden yapılandırılmayan kurumlar baskıya dayanamayacak; ya ekonomik rasyonelliğin yönlendirdiği şekilde günlük politikalarla yeniden biçimlendirilecekler ya da öğrencisini diğer pazar merkezli eğitim kurumlarına kaptıracaklardır. İkinci grup, rakip diğer kamu kurum ve hizmetleridir: örneğin ilk ve orta öğretim, yaşlılar için pansiyonlar ve bakım, temel sağlık bakımı, sosyal güvenlik, hukuk ve asayiş kurumları, hapisane sistemleri, kamu yönetimi vb. (Hovey, 1999). Kamusal alandaki diğer sektörlerle rekabet, bazı sektörlerin kazanıp bazılarının kaybetmesine rağmen, bir *sıfıra sıfır elde var sıfır* durumudur. Aynı zamanda OECD ülkelerindeki genel eğilimi takiben vergi yoluyla elde edilen toplam kamu parası büyük bir ihtimalle daha büyük olacağına daha küçük olacaktır (Beck, 2000).

Kesin Olmayan Sonuçlar

Sonuç olarak, ulus-devlet fikrinin potansiyel gerileyişi modern üniversite kurumunun gerileyişini gerekli kılmaktadır, iktidar ve bilginin -veya daha kesin bir biçimde, ulus-devlet politikası ve üniversitenin sağladığı ulusal bilincin- ahenkli işbirliğinin tam sona erdiği anda üniversitenin kültür içinde yeni bir yer ve işleyişini örgütleyen yeni fikirler aramasını gerektirmektedir. Küreselleşme, biri (ulus ve devlet

yönelimli) üniversite kurumu olmak üzere, tüm ulusal projelerin geçerliğini yitirmesi sonucunu doğuruyor. Eğer artık üniversitenin ardında ulus, akıl, (ulusal) kültür fikirleri yoksa, ya yeni fikirler keşfedilecektir ya da üniversite, tüketiciliğin kuşatıcı mantığına teslim olacaktır. Bu mantık içerisinde, iktidar ile ortaklıklarından âzâde ve modern ulusal ve devlet misyonlarından yoksun bir biçimde üniversite, bir bürokratik eğitim şirketi olarak, sadece eğitsel *ürünü*ni satacaktır. Üniversite kurumunun geleceğiyle ilgili araştırma, onun geniş kültürel, felsefî ve politik bir proje olan modernite ve ilgili ulus-devlet ve daha sonra refah devleti fikirleri içerisinde araştırılmasından ayrı kabul edilemez.

Bugün küreselleşmenin toplumsal, politik ve kültürel sonuçlarını yeniden düşünmek sosyal bilimlerin hayatî bir görevidir. Ulus-devletin gerileyişi -yeni ulus-aşırı politika oyuncularına salt kısmî iktidar alanı vermesi bağlamında düşünülse dahi- vahşi küreselleşme süreçlerine sıkı bir biçimde bağlıdır ve bu süreçler, sonuçta, demokrasi, özgürlük, politika gibi sosyal bilimler için temel olan kavramların yeniden tanımlanmasına yol açmalıdır. Bu, aynı zamanda üniversitenin toplumsal rolünün yeniden tanımlanmasını da sağlayacaktır. Küresel pazar ve küresel ekonominin oluşumu ile devletin geri çekilişinin -refah devletinin çözülüşü diye de adlandırılıyor- yarattığı bir ortamda küresel çağda devlet ve üniversite arasındaki yeni ilişkiler hakkında sürekli bir tartışmaya ihtiyaç vardır.

Şimdilik, bir kamu siyaseti analisti olarak benim için geçici bir sonuç şu olurdu: Yüksek öğretim meselelerine kamusal alanda ve devlet kurumunda genelde ne olup bittiğinden bağımsız bir biçimde bakmayalım. Bu değişiklikler bizim yüksek öğretim hakkındaki düşüncelerimizi etkiler ve etkileyecektir; öyleyse sonuçlarını kestirmek zorundayız. Şu halde üniversitenin modernitede kazandığı haklara (ulus-devletler zamanında kazanılan haklar) atıfta bulunmanın bir yararı yok; zira modernite artık bizimle olmayabilir. Yeniden tanımlanan devletler çok farklı vazife ve güçlere sahip olabilir ve ulusal yüksek öğretim sistemleri ve üniversitelerin de bu devletlerin en temel toplumsal sorumluluk alanına ait olacağı hiç de kesin değildir. Dünya ölçeğinde devlet şimdi yeni küresel düzende kendi yerini bulmak için savaşıyor ve genel kamuya ne bildirirse bildirsün, yüksek öğretim meseleleri onun için ikincil öneme sahip görünüyor... Biz akademisyenler devrimsel değişimler döneminde yaşıyoruz; ayrılış noktasından haberdar olmamıza rağmen sevindirici olan varış noktası hâlâ belirsizdir. Akademik kurumların eskiden olduğu gibi muvaffak olabilmeleri için yapılması gereken değişimi etkilemeye çalışmaktır...

Bugünlerde yüksek öğretimin durumunu tartışırken geriye ve ileriye doğru bakmak, referans noktası olarak geçmiş (modern üniversite fikri) ve geleceği almak arasında ince bir denge tutturabilmek hayati bir önem taşıyor. Sadece geriye dönük olmamak, geçmişe yönelmek önemli. Biz öyle bir tarihsel dönemi yaşıyoruz ki bu zaman diliminde geleneksel, felsefeden ilham alan, ulus-devlet yönelimli ve refah devleti destekli modern üniversite, çeşitli sebeplerden ötürü, artık kültürel, toplumsal ve ekonomik olarak kabul edilmiyor. Bunlar değiştirilemez olgular. Yüksek öğretimin geleceği gözlerimizin önünde şekilleniyor ve akademik topluluğun görevi sadece bu değişimleri analiz etmek değil, aynı zamanda, onları mümkün olduğunca etkilemeye çalışmaktır.

Çeviri: Emrah Akbaş

Kaynakça

- Albrow, M. (1996). *The Global age: State and society beyond modernity*. Oxford: Blackwell.
- Allègre, C. (1993). *L'Âge des savoirs: Pour une renaissance de l'université*. Paris: Gallimard.
- Altbach, P. G. (1997). An international academic crisis? The American professoriate in comparative perspective. *Daedalus*, 126 (4), 315-338.
- Barnet, R. J., & Cavanagh, J. (1997). *Global dreams: Imperial corporations and the new world order*. New York: Simon and Schuster.
- Bauman, Z. (1998). *Globalization: The Human consequences*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. (2000). *What is globalization?* (P. Camiller, Trans.). Cambridge: Polity Press.
- Blackwell, A. (1991). *Friedrich Schleiermacher and the founding of the university in Berlin*. New York: Mellen Press.
- Currie, J., & Newson, J. (Eds.) (1998). *Universities and globalization: Critical perspectives*. London: Sage.
- Ferry, L., & Renaut, A. (Eds.) (1979). *Philosophies de l'université. L'idéalisme allemand et la question de l'université*. Paris: Payot.
- Finn, C. E. Jr. (2000). *A different future for higher education?* Fordham Foundation.
- Friedman, T. L. (1999). *Understanding globalization: The lexis and the olive tree*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Green, A. (1997). *Education, globalization and the nation state*. London: Macmillan.

- Guéhenno, J. M. (1995). *The end of the nation-state* (V. Elliott, trans.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hovey, H. A. (1999). *State spending for higher education in the next decade: The battle to sustain current support*. The National Center for Public Policy and Higher Education.
- Holton, R. J. (1998). *Globalization and the nation-state*. New York: St. Martin's Press.
- von Humboldt, W. (1979). *Über die innere und äussere organisation der höheren wissenschaftlichen anstalten in Berlin*. In L. Ferry & A. Renaut Payot (Eds.), *Philosophies de l'université. L'Idéalisme allemand et la question de l'université*. Paris: Payot.
- Johnson, S. L., & Rush, S. C. (Eds.) (1995). *Reinventing the university: Managing and financing institutions of higher education*. New York: John Wiley & Sons.
- Johnstone, D. B. (1998, October). The financing and management of higher education: A status report on worldwide reforms. Paper presented at UNESCO World Conference on Higher Education, Paris, France.
- Jones, D., Ewell, P., & McGuinness A. (1999). *The challenges and opportunities facing higher education: An agenda for policy research*. Washington: The National Center for Public Policy and Higher Education.
- Kant, I. (1970). *Political writings*. Cambridge: CUP.
- Kant, I. (1979). *The conflict of the faculties*. New York: Abaris Books (original work published 1798).
- Kwiek, M. (2000a). The nation-state, globalization, and the modern institution of the university. *Theoria. A Journal of Social and Political Studies*, 96, 74-98.
- Kwiek, M. (2000b). Gone with the modern wind? The national identity, democracy, and the university in the global age. In K. G. Drozdowicz & J. Skaloud (Hg.), *Von der emanzipation zum intergration* (pp. 213-226). Vienna: *Österreichische Gesellschaft für Mitteleuropäische Studien/Humaniora*.
- Kwiek, M. (Ed.) (2001a). *The university – globalization – Central Europe*. Frankfurt: Peter Lang Scientific Publishers.
- Kwiek, M. (2001b). Globalization and higher education. *Higher Education in Europe*, 26 (1), 27-38.
- Kwiek, M. (2001c). Social and cultural dimensions of the transformation of higher education in Central and Eastern Europe. *Higher Education in Europe*, 26 (3), 399-410.
- Kwiek, M. (2002). Reforming Polish higher education in the new millennium. *International Higher Education*, 26, 5-6.
- Kwiek, M. (in press a). The academy in transition: The post-1989 transformation of the Polish academic profession. In P. G. Altbach (Ed.), *The academic workplace and the academic profession in comparative perspective*. Boston: Center for International Higher Education
- Kwiek, M. (Ed.) (in press b). *The university – globalization – Central Europe*. Frankfurt: Peter Lang Scientific Publishers.

- Kwiek, M., & Finikov, T. (2001). *Higher education in Central and Eastern Europe: Poland and Ukraine*. Kiev: Taxon Publishing House (in Ukrainian).
- Leslie, D. W., & Fretwell, E. K. Jr. (1996). *Wise moves in hard times: Creating and managing resilient colleges and universities*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Lucas, C. J. (1996). *American higher education: A History*. New York: St. Martin's Press.
- McNay, I. (1995). From the collegial academy to corporate enterprise: The changing cultures of universities. In T. Schuller (Ed.), *The changing university* (pp. 105-115). London: Open University Press & SRHE.
- Melody, W. (1997). Universities and public policy. In A. Smith & F. Webster (Eds.), *The Postmodern university? Contested visions of higher education in society*. London: Open University Press & SRHE.
- Newman, F. (1999a). Intellectual skills in the information age. *The Futures Project: Policy for Higher Education in a Changing World*. www.futuresproject.org/publications
- Newman, F. (1999b). The transformation of higher education for the new global environment. *The Futures Project: Policy for Higher Education in a Changing World*. www.futuresproject.org/publications
- Newman, F. (2000). Policies for higher education in the competitive world. *The Futures Project: Policy for Higher Education in a Changing World*. www.futuresproject.org/publications
- Newman, F. (2001). *The new competitive arena: Market forces invade the academy*. *The Futures Project: Policy for Higher Education in a Changing World*. www.futuresproject.org/publications
- Newson, J., & Buchminder, H. (1988). *The university means business: Universities, corporations and academic work*. Toronto: Garamond Press.
- OECD (1998). *Redefining tertiary education*. Paris: Author.
- Readings, B. (1996). *The university in ruins*. Cambridge, MA: Harvard UP.
- Renaut, A. (1995). *Les Révolutions de l'université. Essai sur l'amodernisation de la culture*. Paris: Calmann-Lévy.
- Richardson, H. (Ed.). (1984). *Friedrich Schleiermacher and the founding of the university of Berlin*. New York: Edwin Mellen Press.
- Rodrik, D. (1997). *Has globalization gone too far?* Washington, DC: Institute for International Economics.
- Röhrs, H. (1995). *The classical German concept of the university and its influence on higher education in the United States*. Frankfurt: Peter Lang.
- Rothblatt, S. (1997). *The modern university and its discontents*. Cambridge: CUP.
- Rothblatt, S., & Wittrock, B. (1993). *The European and American university since 1800*. Cambridge: CUP.
- Sadlak, J. (1998). Globalization and concurrent challenges for higher education. In P. Scott (Ed.), *The globalization of higher education* (pp. 100-107). London: Open UP.

- Sassen, S. (1996). *Losing control? Sovereignty in an age of globalization*. New York: Columbia: UP.
- Sassen, S. (1998). *Globalization and its discontents*. New York: New Press.
- Schelling, F. W. J. (1963). *On university studies*. Ohio: UP.
- Schleiermacher's writings on academia* (1994). New York: Edwin Mellen Press.
- Scott, P. (1999). Globalization and the university. CRE—action no. 115/1999: *European Universities, World Partners*. CRE: Geneva.
- Slaughter, S., & Leslie, L. L. (1997). *Academic capitalism: Politics, policies, and the entrepreneurial university*. Baltimore: Johns Hopkins UP.
- Soley, L. C. (1995). *Leasing the ivory tower: The corporate takeover of academia*. New York: South End.
- Spybey, T. (1996). *Globalization and world-society*. Cambridge: Polity Press.
- Strange, S. (1996). *The retreat of the state. The diffusion of power in world economy*. Cambridge: CUP.
- Tomusk, V. (2000). *The blinding darkness of the enlightenment. Towards the understanding of post state-socialist higher education in Eastern Europe*. Turku: University of Turku Press.
- Urry, J. (1998). *Locating HE in the global landscape*. SRHE: Lancaster University.
- Waters, M. (1995). *Globalization*. Oxford: Routledge.
- World Bank (1994). *Higher education: The lessons of experience*. Washington, DC: Author.
- World Bank (1997). *The state in a changing world*. World Development Report, Washington DC: Author.